

Gaaientrek over de telpost Patersgronden/Groote Heide in het najaar van 2019

Wim Deeben

Gaaien op trek, telpost Patersgronden/Groote Heide, 22 september 2019 (foto: Wim Deeben)

In het najaar van 2019 vond het bijzondere spektakel van de Gaaientrek plaats. Het fenomeen komt gemiddeld genomen eens per acht jaar voor (Vogel & Troost 2010). In de tussenliggende jaren zie je wel Gaaien trekken maar lang niet zoveel als in de invasiejaren. In dit artikel wordt de doortrek van Gaaien in het najaar geïllustreerd aan de hand van de resultaten van trektellingen op de telpost Patersgronden/Groote Heide (PG).

Methode

Op de telpost PG wordt sinds 2005 door leden van de vogelwerkgroep geteld. De telpost is in het verleden een paar keer van locatie veranderd. Eerst werd geteld op de Patersgronden maar na een paar jaar is een locatie op één km ten ZO hiervan uitgekozen. Deze telpost ligt op de Groote Heide aan de noordrand van de Kraanvennen.

De gegevens worden tegenwoordig op tablet ingevoerd en alle tellingen zijn verwerkt op trektellen.nl.

Dit artikel gaat over de Gaaientrek in het najaar van 2019, vergeleken met voorgaande najaaren op de telpost en ook ten opzichte van Nederland als geheel. Op de telpost PG werd gedurende 16 najaaren¹ in totaal 2240 uren geteld en daarbij werden in totaal 1.584 overvliegende Gaaien genoteerd. Er werd geteld voor zover de persoonlijke omstandigheden en het weer dat toelieten, al begonnen de tellingen over het algemeen wel rond zonsopkomst.

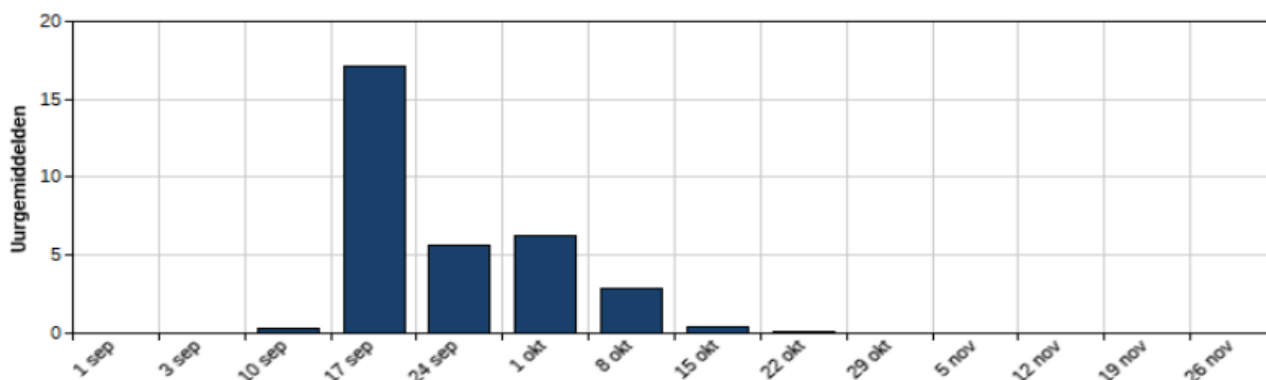
Resultaten

Doortrekverloop

De eerste trekkende Gaaien werden op 15 en 19 september 2019 opgemerkt al betrof het slechts enkele vogels. Op 21 september kwamen in dik vier uur tijd 57 vogels over en een dag later in zes uur tijd zelfs 166. De dagen daarna werden wat minder vogels gezien met een uitschieter op 24 september met 53 Gaaien in 5 uur tijd. Een volgende piek was er op 2 oktober toen in vijf uur tijd 116 Gaaien over kwamen. De tien dagen daarna lagen de aantallen aanzienlijk lager met maximaal 30 vogels tijdens vijf uur tellen op 10 oktober. Na 14 oktober werden vrijwel geen overtrekkende Gaaien meer gezien.

¹ Najaar is hierbij gedefinieerd als de periode 1 september t/m 31 november. De 16 najaaren betreffen 2005 t/m 2020.

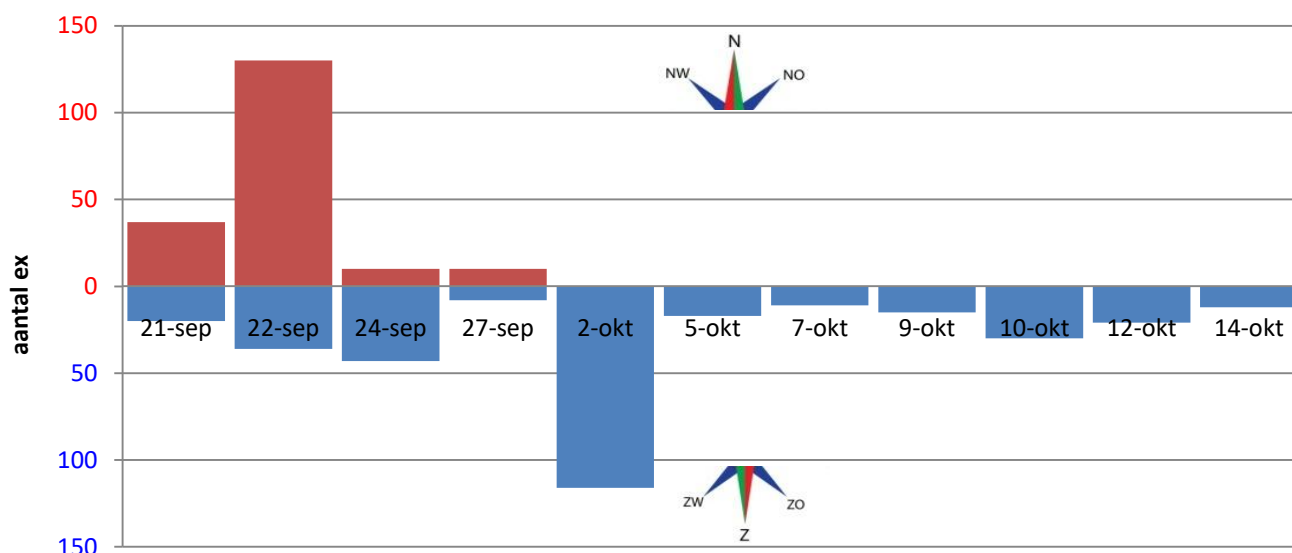
De telgegevens van telpost PG zijn uitgewerkt als uurgemiddelden per standaardweek: het aantal Gaaien in een week is gedeeld door het aantal teluren in die week (figuur 1). Vooral het plotselinge begin van de Gaaientrek valt op, met meteen een piek in de week van 17-23 september en lagere aantallen in de drie weken daarna.

Figuur 1. Gaaientrek (uurgemiddelden per week) op de telpost PG in het najaar van 2019. Aantal teluren: 188, aantal exemplaren: 565 (bron: trektellen.nl).

Vliegrichting

Op de telpost werd een onderscheid gemaakt in vogels die in zuidelijke richting (ZW, Z, ZO) overkwamen en in noordelijke richting (NW, N, NO). Wat heel opvallend is (figuur 2) is dat de vogels bij het begin van de doortrek op 21 en 22 september vooral naar het noorden vlogen en daarna hoofdzakelijk naar het zuiden (figuur 2).

Figuur 2. Vliegrichting van Gaaiens op de telpost PG in het najaar van 2019 op dagen met tenminste 20 overtrekkende vogels. Rood = noord, blauw = zuid.

Gedrag

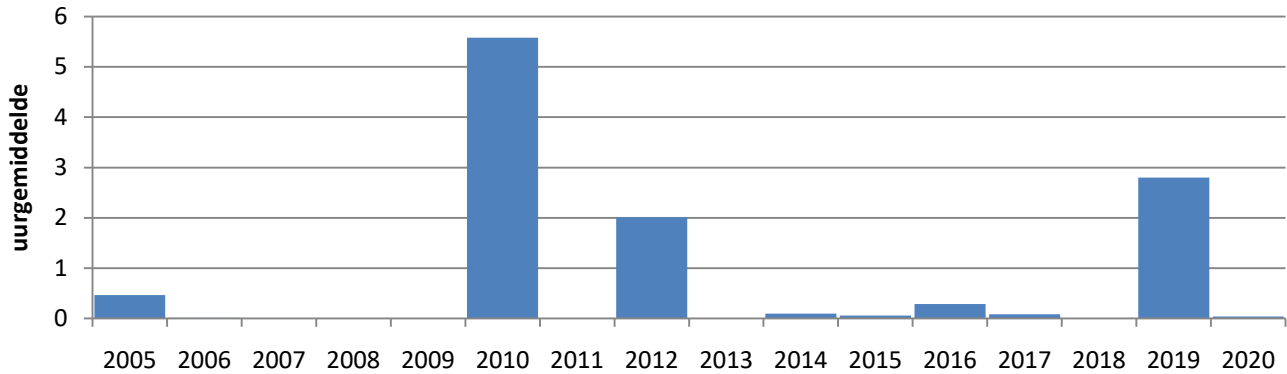
Het waarnemen van Gaaien op trek is mooi en indrukwekkend. In het stukje van Sovon op Nature Today (2019) wordt dat treffend beschreven: "Gaaien op trek zijn een koddig, maar ook indrukwekkend gezicht. Je ziet gewoon dat ze gemaakt zijn om van boom tot boom te vliegen, en niet voor de lange afstanden. Als de vogels voor hen enge barrières moeten oversteken, zoals grote wateren of een open landschap, gaan ze meteen de hoogte in. Vaak vormen ze daarbij een ketting waarbij ze een flinke onderlinge afstand houden, en zwoegen ze enigszins onbeholpen voort. Sommige hebben proviand bij zich in de vorm van een eikeltje."

Meestal trokken de Gaaien alleen of in zeer kleine groepjes door maar soms in groepen van 10 of meer. Op 22 september 2019 waren de grootste groepen (die overigens allemaal naar N vlogen) 13, 15 en 17 vogels en op 2 oktober (die allemaal naar Z vlogen) 12, 13 en 25 exemplaren.

Discussie

Invasiejaren

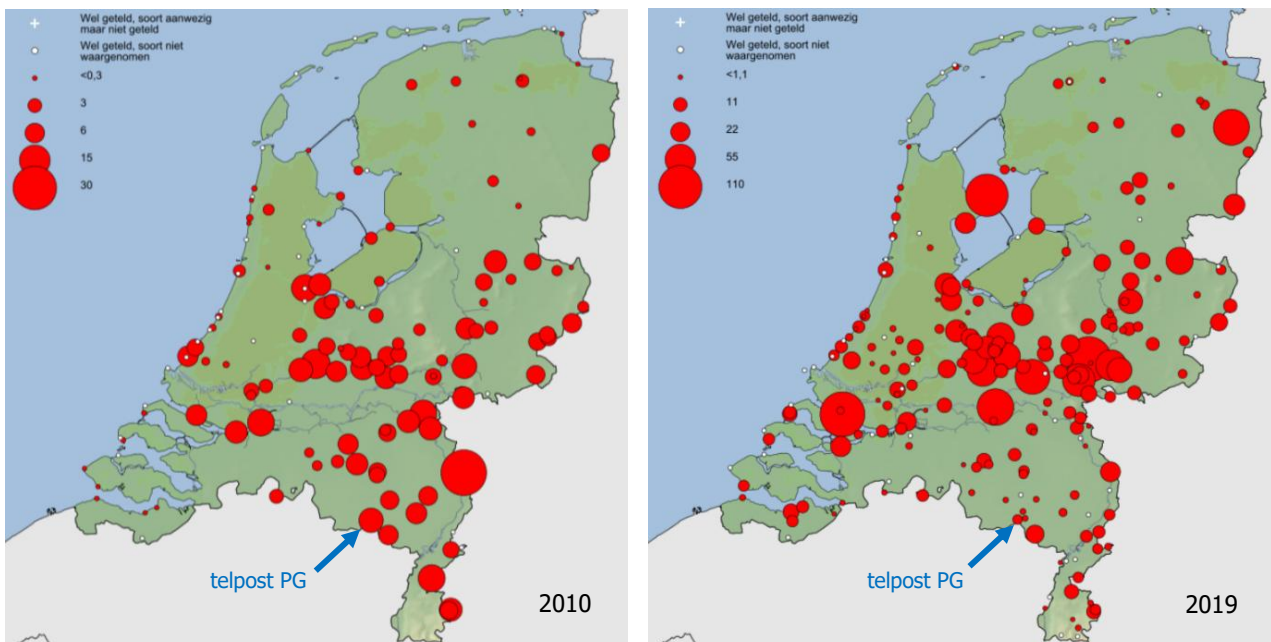
Gewoonlijk is de Gaai een standvogel die geen grote afstanden aflegt (van Maanen 2019) maar soms gaan de vogels massaal op trek. Omvangrijke invasies (vanaf 1970) vonden plaats in de najaars van 1972, 1983, 1996, 2004, 2010, 2012 en 2019 en minder omvangrijke invasies waren er in 1999 en 2008 (Bijlsma et al. 2001, van Maanen 2019). De tellingen op telpost PG begonnen in 2005 en de omvangrijke invasies in 2010, 2012 en 2019 waren goed waarneembaar terwijl de minder omvangrijke invasie in 2008 niet op telpost PG werd opgemerkt (figuur 3).

Figuur 3. Gaai trek (uurgemiddelden) op de telpost PG in de najaars van 2005 t/m 2020. Aantal teluren: 381, aantal exemplaren: 1.189.

Het uurgemiddelde was in het najaar van 2019 met bijna 2,8 Gaaien/uur ongeveer de helft van het uurgemiddelde in 2010. Dit komt niet overeen met de landelijke gegevens die juist een omgekeerd beeld laten zien, met uurgemiddelden van bijna 20 vogels per uur in het najaar van 2019 en zo'n 8 in 2010.

Op de kaarten met uurgemiddelden per telpost in Nederland in de najaars van 2010 en 2019 (figuur 4) komen verschillen van telpost PG ten opzichte van andere telposten ook tot uitdrukking. Telpost PG was in 2010 wat uurgemiddelde betreft vergelijkbaar met veel andere telposten. In 2019 daarentegen lag het zwaartepunt van de doortrek in midden Nederland (met enkele opvallend hoog scorende "buitenposten" elders in het land) en was het uurgemiddelde op telpost PG laag ten opzichte van de telposten in die regio.

Figuur 4. Gaai trek (uurgemiddelden) over telposten in Nederland in het najaar (1 september t/m 15 oktober) van 2010 en 2019. Aantal teluren in 2010: 8.339, aantal exemplaren: 35.781; aantal teluren in 2019: 9.455, aantal exemplaren: 95.943 (bron: trektellen.nl). Let op: de uurgemiddelden zijn in 2010 en 2019 verschillend ingedeeld in stipgroottes zijn daarom onderling *niet* vergelijkbaar!

Doortrekverloop

Het doortrekverloop op de telpost PG in 2019 vertoonde een duidelijke piek in de week van 17-24 september waarna in de drie weken daarna ook nog behoorlijke doortrek plaats vond op zo'n éénenderde van het aantalsniveau van de piekweek (figuur 1). De piekweek op telpost PG kwam qua *timing* exact overeen met de eerste doortrekgolf die in Nederland als geheel werd waargenomen. In Nederland was daarnaast ook nog sprake van een aanzienlijke tweede doortrekgolf in de week van 1-7 oktober (van Maanen 2019) maar die werd op telpost PG nauwelijks opgemerkt.

Vliegrichting

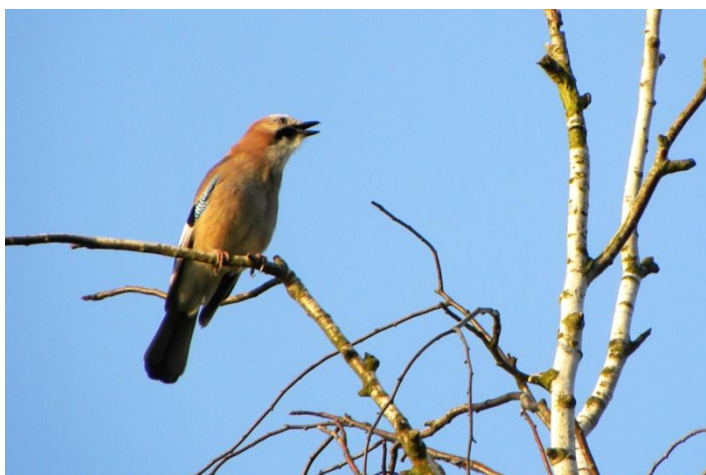
De zeer globale gegevens over vliegrichtingen op telpost PG (figuur 2) zijn lastig te vergelijken met de gedetailleerde windrozen die van Maanen (2019) in zijn artikel heeft opgenomen. Die windrozen laten zien dat de doortrek tijdens beide doortrekgolven begon met een overwegend westelijke vliegrichting, gevolgd door een overwegend oostelijke richting. Helaas zijn die gegevens niet verder uitgewerkt per regio, zodat we niet weten of de vliegrichtingen in bijv. zuidelijk Nederland afweken van de vliegrichting verder naar het noorden.

Reden van invasies en herkomst

Een mogelijke reden van de massale trek van gaaien is voedselgebrek in het broedgebied. Als Gaaien een goed broedseizoen achter de rug hebben en vervolgens te maken krijgen met een slecht mastjaar (slechte zaadzetting) van eiken (en mindere mate beuken), dan kan dat leiden tot voedselgebrek waardoor de vogels massaal wegtrekken (Vogel & Troost 2010, van Maanen 2019).

De herkomst van de vogels is onduidelijk. Volgens Vogel & Troost (2010) komen invasievogels vermoedelijk uit oostelijk Midden-Europa: Tsjechië, Slowakije en wellicht ook oostelijk daarvan. Van Maanen (2019) denkt dat voedselgebrek (noten en zaden) kan leiden tot uitwaaiende trekbewegingen in verschillende richtingen door Europese landen. Van Maanen vermoedt ook dat het vooral gaat om verplaatsingen van jonge vogels over relatief korte afstanden, en hij constateert dat invasies niet samenvallen met een groot eikelaanbod in ons land.

De vliegrichtingen die op telpost PG en elders in het land zijn waargenomen, ondersteunen het beeld dat er bij Gaaieninvasies in Nederland niet sprake is van één eenduidige vliegrichting zoals we dat bij de meeste trekvogels kennen, maar van wisselende vliegrichtingen in ruimte en tijd. Wordt dat wellicht gestuurd door de lokale beschikbaarheid van voedsel (met name eikels)?

Gaaien, telpost Patersgronden/Groote Heide, 22 september 2019 (foto: Wim Deeben)

Dankwoord

Alle medewerkers worden bedankt voor hun inzet tijdens de vele teluren. Dank aan Tom Heijnen voor zijn aanvullingen op het concept van dit artikel.

Literatuur

Bijlsma, R.G., F. Hustings & C.J. Camphuysen 2001. Algemene en schaarse vogels van Nederland. GMB Uitgeverij/KNNV Uitgeverij.
Maanen, W. van 2019. Gaaieninvasies onder de loep. PTT-nieuwsbrief december 2019: 5-13.
Sovon 2019. Uitzonderlijk hoge aantallen gaaien tijdens invasiejaar. Website Nature Today, geraadpleegd december 2020; <https://www.naturetoday.com/intl/nl/nature-reports/message/?msg=25526>
Vogel, R. & G. Troost 2010. Gaaieninvasie najaar 2010. SOVON-Nieuws 23(4): 12.